

LBRIS

We know
books

Jean-Lorin Sterian

**HOMEMADE
CULTURE**

SE JOACĂ CU CASA DESCHISĂ

LITERA
București

CUPRINS

<i>Introducere</i>	9
Teatrul de acasă nu-i acasă	15
Istoric	45
Casă și (a)casă	57
Ce este, ce nu este și care-i treaba cu <i>homemade culture</i>	77
<i>Homemade culture</i> înainte de '89	93
Corpul în două luntre	129
Tetrada <i>homemade culture</i>	237
Bula <i>homemade culture</i>	321
Zoom politikon	361
Spre o societate a performerului	397
Anexa 1: Tabel cronologic al proiectelor <i>homemade culture</i>	411
Anexa 2: Descrieri evenimente <i>homemade culture</i> ...	425
Anexa 3: Clasificarea manifestărilor <i>homemade culture</i>	455
<i>Bibliografie</i>	467
<i>Mulțumiri</i>	485
<i>Postfață</i> de Cristina Modreanu.	489

INTRODUCERE

Camuflată în artă site-specific¹, artă participativă², teatru de rezistență, DIY³, manifestări culturale underground, subculturi, muzică și artă punk, *artist run spaces*⁴, artă subversivă, *squat culture*, artă

¹ „Termenul site-specific se referă la o lucrare de artă concepută special pentru un anumit loc, o lucrare care se află într-o relație cu locul respectiv.” *Site-specific*, Tate’s Online Glossary, <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/s/site-specific>

² „Arta participativă este un termen care descrie o formă de artă care implică direct publicul în procesul creativ, astfel încât acesta să participe în mod direct la eveniment.” *Participative art*, Tate’s Online Glossary (<https://www.tate.org.uk/art/art-terms/p/participatory-art>)

³ „Mișcarea DIY se referă la utilizarea oricărui lucru pe care îl ai la îndemână pentru a-ți forma propria entitate culturală: propria versiune a ceea ce crezi că lipsește în cultura mainstream. Poți crea propria revistă, poți publica un album sau poți publica o carte – ceea ce atrage pe termen lung la această mișcare este că oricine poate fi artist sau curator. Ideea este să te implici.” Amy Spencer, *DIY: The Rise of Lo-Fi culture*, Marion Boyars Publishers, Londra, 2008, p. 11.

⁴ „Spațiu creat de artiști sau spațiu condus de artiști: artiștii creează un grup, astfel încât să poată gestiona – să poată conduce – o galerie, un teatru, o librărie, o arhivă sau altele asemenea. Termenul înlocuiește alți termeni alternativi precum spațiu alternativ sau independent, deși acestea nu au chiar același sens.” Christian Besson, „Artist Run Spaces”, *Critique D’art*, nr. 49, toamna 2017, pp. 27–35, <https://journals.openedition.org/critiquedart/27133?lang=en>,

relațională⁵, contracultură, al treilea teatru⁶, *home-made culture* poate fi comparată cu bacteriile simbiotice care se află dintotdeauna în corpul uman și nu-și fac simțită existența decât în anumite condiții critice, manifestându-se prin simptome ce anunță prezența unor boli ale sistemului. Am grupat sub denumirea de manifestări *homemade culture* galeriile de artă situate în casa unui curator sau artist, teatre de apartament, spații domestice conduse de artiști, festivaluri artistice care se petrec exclusiv în spațiul domestic, lecturi organizate în sufragerii, proiecte in situ ale unor grupuri artistice, artiști sau companii teatrale, *performance*-uri, acțiuni și *happeninguri* desfășurate în spații locuite sau care tratează prin medii artistice diverse locuirea. Una dintre cele mai scurte definiții pentru *homemade culture* ar fi: întâlnirea dintre spațiul domestic și actele artistice deliberate.

Am oscilat între a folosi expresia *homebased culture* ori *homemade culture*. Deși prima oferă o definiție mai precisă, am ales cea de-a doua variantă care, deși mai generală, indică nu doar locul unde se întâmplă evenimentele, ci și o informație fundamentală despre

⁵ „Termen creat de curatorul Nicholas Bourriaud în anii '90 pentru a descrie tendința de a crea artă bazată pe sau inspirată de relațiile umane și contextul social în care se leagă.” *Relational Aesthetics*, Tate's Online Glossary, <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/r/relational-aesthetics>

⁶ „Al treilea teatru a fost denumit și teoretizat de Eugenio Barba. Include manifestările teatrale desfășurate în afara teatrului instituțional, manifestări bazate pe practică și cercetare. Al treilea teatru reprezintă un spațiu intermediar, transversal și transcultural, construit în jurul propriei identități”, Olivia Grecea, *Teatrul deviced*, Eikon, București, 2018, p. 110.

trăsăturile produsului social-artistic generat de loc, în acest caz *acasă*, spațiul locuit. Conform dicționarului Merriam-Webster, cuvântul *homemade* are două sensuri complementare: 1. made in the home, on the premises, or by one's own efforts 2. of domestic manufacture⁷, adică nu e doar un produs propriu al spațiului domestic, dar apare prin **eforturile proprii ale unei persoane**, și nu ale unui atelier sau, prin extensie, fabrică, teatru, muzeu, instituție. Caracterul de *produs în casă* (*home-made*) al produselor artistice este o trăsătură comună a tuturor evenimentelor *homemade culture* descrise în capitolul următor. Deși termenul *culture* are nenumărate sensuri, am decis să-l păstrez pentru a sublinia caracterul de contracultură al fenomenului și aspectul social al acestuia în detrimentul celui estetic.

Expresia *Do It Yourself* (sau *DIY*) a fost folosită inițial pentru a descrie crearea sau repararea a ceva fără ajutorul experților sau profesioniștilor. *Do It Yourself* a intrat în limbajul cotidian începând cu anii '50, relaționându-se cu renovarea și decorarea de interioare, provocându-i pe oameni să întreprindă aceste operații pe cont propriu. În timp, termenul *DIY* se extinde înspre alte zone, începând să fie asociat cu artele și, mai ales la începuturi, în principal cu curentele muzicale⁸. *Homemade culture* poate fi văzută ca varianta (contemporan și performativ-artistică) a *self-made culture*, cum mai este denumită cultura *DIY*.

⁷ *Homemade*, Merriam-Webster.com Dictionary, Merriam-Webster, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/homemade>, accesat pe 31 august 2020.

⁸ Jean-Lorin Sterian, *Teatrul din sufragerie*, Graphis 122, București, 2012, p. 10.

Următorii termeni folosiți în carte au apărut în mod organic pe parcursul cercetării și sunt proprii fenomenului *homemade culture*:

Domestic box (scena domestică) – spațiul domestic în care au loc acte artistice asumate.

Hostartist (amfitrion cultural) – organizatorul de evenimente artistice în spații domestice locuite.

Guester (spectator-oaspete) – spectatorul care nu doar asistă la un eveniment artistic, ci e și participant (performer social) la acel eveniment.

Homebased art (arta spațiului domestic) – arta generată în/și de spațiul domestic.

Studiile performative (*Performance Studies*) încorporează studiile despre practicile performative care-și au originea în teatru, arte vizuale și dans contemporan. Un spectacol de teatru este un spectacol dramatic, un *performance* include și situațiile și acțiunile care se petrec înainte, în timpul și după terminarea spectacolului și de care artistul ține cont în *performance*-ul său. După cum spuneau Paul Allain și Jen Harvie, „în timp ce teatrul are parametri desțul de clari, *performance*-ul include și felul în care ne jucăm, ne odihnim, interacționăm, cum ne prezentăm în fața celorlalte persoane, și cum încercăm să schimbăm societatea și ambientul”⁹. Actorul există în limitele parantezei care e scena, performerul există atâta vreme cât interacționează social. Ca multe alte

cuvinte din vocabularul artei contemporane, substantivul „performance” și verbul „to perform” nu au echivalent acceptabil în limba română. Pentru foarte mult timp, cuvântul „performance” a fost tradus ca „spectacol” când a fost folosit în teoria teatrală, ca „performanță” când a fost atribuit sportului sau olimpiadelor de matematică, în timp ce sensul de „performance art” mai bine să rămână intraductibil decât să fie numit „performanță artistică”. Verbul „to perform” a devenit a juca sau „a interpreta”, intrând în arsenalul termenilor teatrali în variante care-i limitează sensul original¹⁰.

Simt nevoia unei precizări esențiale legate de diferența dintre actor și performer (*artist al performanței artistice*), adică artistul care practică *performance art*. În timp ce actorul joacă pe baza unor scenarii scrise și regizate în principal de alte persoane, performerul nu creează personaje, ci își bazează *performance*-ul pe propriul corp, biografia personală, *Weltanschauung*¹¹.

Manifestările *homemade culture* au o istorie veche, luând de-a lungul timpului multiple forme, dintre care unele au fost deja studiate (saloanele literare, teatrul de rezistență polonez). Cu excepția (poate) a Uniunii Sovietice¹² și a Poloniei comuniste, nu a fost nicăieri

¹⁰ Saviana Stănescu, „Viața ca un performance”, introducere la Richard Schechner, *Performance – Introducere și teorie*, Unitext, 2009, p. 8.

¹¹ Viziune despre viață (limba germană).

¹² Davia Nelson and Nikki Silva, „How The Soviet Kitchen Became Hotbeds of Dissent and Culture”, în *National Public Radio*, 27 mai, 2007, <https://www.npr.org/sections/thesalt/2014/05/27/314961287/how-soviet-kitchens-became-hotbeds-of-dissent-and-culture>

⁹ Paul Allain, Jen Harvie, *Ghidul Routledge de teatru și performance*, Nemira, București, 2012, p. 11.

un fenomen cultural semnificativ, indiferent de tipul de guvernare sau de perioada istorică. Pot fi încadrate în contracultură, pentru că reprezintă o reacție la cultura oficială (*establishment*), dar inițiatorii nu se coagulează decât în rare cazuri în mișcări sau în curente artistice, cum ar fi de exemplu *arte povera*¹³ cu care artiștii *homemade culture* împărtășesc utilizarea resurselor nepretențioase și ușor de găsit. *Homemade culture* este o practică urbană artistică proteică ce poate fi plasată în siajul tendințelor sociale din arta contemporană.

Perioada pe care am studiat-o este de aproximativ 40 de ani (1980–2020), perioadă pe care o consider reprezentativă pentru numărul și varietatea de evenimente *homemade culture*, în special după anii '90, când sociabilitatea a devenit produs artistic. Originând dintr-o teză de doctorat, această carte este și un demers personal prin care, utilizând diferite metode, chiar și academice, am încercat să înțeleg de ce viața mea a luat-o la un moment dat pe un curs imprevizibil ce a părut totuși atât de firesc.

¹³ Termenul „sărac” din *arte povera* se referă la folosirea de către artiști a unor materiale nepretențioase, precum paie, pământ, cârpe, în detrimentul picturilor în ulei, bronzului sau marmurei. Folosind aceste materiale „bune de aruncat”, reprezentanții curentului s-au poziționat împotriva poziționării comerciale a galeriilor de artă, *Arte Povera*, Tate's Online Glossary, <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/a/arte-povera>

TEATRUL DE ACASĂ NU-I ACASĂ

Context personal

Șipotul Fântânilor e o străduță minusculă ce se termină în parcul Cișmigiu, o zonă a Bucureștiului unde statul comunist le-a alocat apartamente artiștilor, considerând-o probabil potrivită pentru persoane cu statut boem oficializat. Garsoniera în care am locuit între 2006 și 2023 se află într-o clădire construită în 1955 care imita cu oarecare succes arhitectura interbelică, adică a blocului de care e lipită.

Încă de la primul spectacol am realizat că atmosfera din timpul reprezentației nu semăna cu nimic cunoscut, nici cu teatrul de scenă sau de cafenea, nici cu spectacolele de la Centrul Național al Dansului, și cu atât mai puțin cu atmosfera din spațiul antiseptic al galeriilor de artă și al muzeelor. Privind retrospectiv, probabil că această energie autentică a fost motorul care mi-a ținut trează dorința de a continua ceea ce părea a fi în acel moment doar un proiect inedit și cu viață scurtă. După primii doi ani, timp în care am continuat să-mi transform adesea casa în spațiu public, iar *lorgean theatre* a devenit un nume

cunoscut în mediul artistic *underground*, relația cu spațiul meu privat a trecut printr-o serie de transformări dramatice. Astfel, cele 50 de reprezentații găzduite și cei aproximativ 1 000 de spectatori care mi-au trecut pragul din 2008 până în 2015 au produs efecte aparent opuse, o integrare a locuinței și activităților generate de aceasta în propria identitate, dublată de dorința periodică de a rupe această relație devenită, neașteptat, cea mai puternică și îndelungată din viața mea. În funcție de stare și de perioada vieții în care mă aflam, voiam să vând garsoniera și să nu mai am de-a face niciodată cu evenimentele artistice în spațiul domestic ori, dimpotrivă, îmi doream să o muzeific pentru a rămâne mărturie a activităților găzduite.

În acel moment nu anticipam că seara aceea din decembrie 2008 avea să-mi schimbe încet, dar implacabil, viața. Nu citisem nicio carte de teorie a *performance*-lui și habar nu aveam de perspectiva performativă a vieții cotidiene a lui Goffmann pe care aveam să o îmbrățișez și explorez în anii următori. Nu știam de existența altor persoane care organizau evenimente similare, cu excepția unor actori ruși care dădeau reprezentații în apartamente din Paris, informație pe care o aflasem la un master de scriere dramatică pe care-l frecventam săptămânal. Conceptul de *homemade culture* era la fel de îndepărtat ca revenirea americanilor pe Lună. Eram un scriitor și jurnalist *freelancer* care nu se mai regăsea în scris, fie el de presă sau literatură. De când renunșasem la viața de birou – sau, mai bine spus, de când renunșase ea la mine –, încetasem treptat să mă văd doar ca un *slujitor al condeiului* (un clișeu similar cu *sfânta scândură*) și

simțeam nevoia de a explora și alte modalități de exprimare. Pe care le descopeream cu încântare la Centrul Național al Dansului, instituție care la vremea aceea trăia o perioadă de efervescentă artistică, atrăgând persoane care nu se regăseau în ceea ce putea fi numită cultura *mainstream*. Ceva din spiritul Miercurii Lejere, un concept care permitea neprofesioniștilor să se urce pe scenă pentru *performance*-uri de 15 minute, s-a insinuat și în spiritul *lorgean theatre*.

Numele a venit ușor, *lorgean* fiind un cuvânt pe care-l folosisem în diferite ocazii cu semnificații diferite, deși încă nu se transformase într-un concept care a fagocitat practic tot ce am făcut până acum. Am ales să fie scris fără majuscule, pentru că îmi propusesem să mă țin departe de Artă, în sensul plin de fază din discursul oficial. Privind mai adânc în trecut, îmi aduc aminte că după terminarea liceului le vorbeam adesea prietenilor din Constanța, orașul natal, de dorința de a deschide o cafenea într-un autobuz care zăcea de ani de zile în spatele Teatrului Dramatic. În 2006, când împărțeam cu o prietenă un apartament închiriat pe Maria Rosetti, ne-am gândit destul de serios să ne transformăm sufrageria într-un bar pentru cei apropiați. În primul an din Șipotul Fântânilor am realizat pilotul unui talk-show intitulat *lorgean tv*, pe care l-am filmat în garsonieră. Primul și singurul meu invitat a fost actrița Maria Popistașu. Nu mai țin minte cauzele, dar proiectul nu a fost dus mai departe. Cu siguranță ideea îmi venise de la episodul din *Seinfeld* în care Kramer găsește la gunoi decorul unei emisiuni TV și își transformă casa într-un studio de televiziune.

În studenție mergeam adesea la teatru, fiind unul dintre cei care așteptau la ușa din spate ca să poată intra după începerea piesei. Nu mi-am imaginat vreodată că o să ajung să performez pe scenă. N-am răspuns „actor“ când am fost întrebat ce vreau să fiu când voi fi mare. Eram convins că menirea mea pe lume e să scriu proză, iar jurnalistică era un mod acceptabil de a avea un venit din scris. Pe măsură ce am interacționat tot mai mult cu atmosfera și creațiile de la CNDB și de la *lorgean theatre* ce presupuneau un anumit fel de a gândi și a face spectacol, gustul pentru producțiile teatrale locale a început să se diminueze până aproape de dispariție.

După ce m-am convins că sunt în stare să invit mulți oameni la mine acasă, ceea ce nu-mi stătea neapărat în fire, m-am întâlnit cu artistele care alcătuiau pe atunci colectivul List Noir. Le-am rugat să producă un neon cu *lorgean theatre*. Acesta urma să fie singurul element dramatic din interiorul garsonierei, aprinderea lui marcând transformarea în spațiu performativ. Ioana Nemeș m-a chestionat îndelung înainte de a se apuca să-l confecționeze. Datorită întrebărilor ei am ajuns să elaborez un concept ce a rămas neschimbat, indiferent de perioada și orașul unde am organizat *lorgennale* sau HomeFest.

În calitate de organizator de evenimente artistice în propria casă, am fost în același timp gazdă, manager, PR, proprietar, responsabil cu curățenia, și cel mai rar artist. Inevitabil, această suprapunere de roluri mi-a marcat locuirea acelor ani. Juxtapunerea de roluri este caracteristică mai tuturor gazdelor de evenimente

homemade culture și duce inevitabil la oboseală și uzură, un motiv pentru care aceste proiecte nu durează.

lorgean theatre

Din cauza sau datorită numelui, *lorgean theatre* a fost perceput în mediul artistic ca un teatru independent mai ciudat. Ultimul meu job „adevărat“ s-a datorat aceleiași confuzii terminologice. În 2022 am primit un e-mail în care eram invitat să particip la un proiect european de teatru ce urma să fie finanțat de platforma Europa Creativă. Cei care mi-au făcut propunerea erau convinși că sunt director sau cineva aflat în conducerea unui teatru. Mi-am spus „de ce nu“ și câteva luni mai târziu, când aplicația a avut succes, m-am trezit manager de proiect, o meserie care mi-a adus al doilea *burnout* din viață, dar și stabilitate financiară după mulți ani de activitate independentă.

La început m-am raportat la *lorgean theatre* mai mult ca la un fel de teren de joacă ce îmi oferea atât posibilitatea de a fi în contact direct cu mediul artistic, cât și de a experimenta idei într-un cadru pe care, teoretic, îl puteam controla în totalitate, de la conținut la numărul și chiar numele spectatorilor. Pe măsură ce anii au trecut, „theatre“ din *lorgean theatre* a început să semnifice mai degrabă un teatru de operațiuni/activități domestic-social-artistice.

La prima reprezentație în fața blocului meu se aflau aproximativ 20 de persoane având asupra lor un obiect care pentru ele simboliza singurătatea. Patru dintre acestea urmau să performeze, fără să știe care sunt celelalte. Doar eu știam distribuția și ordinea performențelor, dar nu și conținutul, și, cu atât mai puțin

efectele evenimentului. La intrarea în scară fuseseră întâmpinați de o prietenă care a devenit treptat un colaborator apropiat. Cristina era persoana care colecta obiectele-bilet, ale căror povești urmau să fie spuse la finalul piesei. La HomeFest, întâmpinarea spectatorilor a revenit întotdeauna gazdelor, în timp ce la *lorgennale* sarcina s-a împărțit între gazdă și echipa organizatoare.

Spectatorii au urcat pe rând la etajul nouă, ajungând în ceea ce pentru mine era sufrageria, iar pentru ei era un spațiu mic și întunecat ce îi forța să se înghesuie alături de necunoscuți ca într-un vehicul de transport în comun.

Spectacolul *Home Alone* (numit astfel de la a doua reprezentație) a devenit etalon nu doar pentru *lorgean theatre*, cât și pentru modul în care am început să fiu preocupat de crearea unor situații performative, creând formate în care atât audiența, cât și alți artiști erau puși într-un context specific. Dorința mea era de a chestiona și experimenta noi tipuri de relații sociale pe care spațiul domestic le favoriza și deformaliza. Mai târziu aveam să descopăr că în *relational art* statutul artistului este unul de catalizator sau, mai bine spus, de facilitator, un cuvânt intrat relativ târziu atât în limba română, cât și în practicile artistice autohtone¹⁴.

Pentru fiecare reprezentație începeam să mă gândesc la componența publicului cu cel puțin trei-patru zile înainte. Erau persoane pe liste de așteptare, prieteni pe care mi-i doream neapărat prezenți, oameni de teatru, jurnaliști, artiști. Dacă ieșeam în serile

de dinainte de reprezentații, invitam pe cei pe care-i întâlneam din întâmplare. De multe ori, în audiență, dar și pe scena *lorgean theatre*, s-au aflat prietene, flirturi, foste și viitoare iubite, contribuind la combinarea posturilor de manager/organizator cu cele de gazdă/iubit. Inevitabil, în timp ce invitațiile la *lorgean theatre* erau o imersie în spațiul personal, invitațiile personale la mine acasă au căpătat uneori o conotație dramatică.

Sloganul perioadei a fost „Poate vei fi invitat!”, pentru că îmi doream să fie un loc de care să se audă, dar care să fie perceput ca greu accesibil, ceea ce era oricum adevărat, dată fiind dimensiunea redusă a locului ce limita numărul de participanți. Una dintre frazele despre *lorgean theatre* pe care le-am auzit cel mai des este „Mi-am dorit, dar n-am ajuns niciodată”. Nu ofeream informații legate de conținutul *performance*-ului, doar le spuneam adresa, ora și câteva interdicții esențiale: să nu întârzie, să nu vină fără obiect, să nu vină însoțit/ă. Voiam să ofer experiențe care să fie povestite, nu comentate pe moment cu cineva apropiat. În cazul lui *Home Alone*, întrucât informațiile circulau repede, chiar și fără Facebook, începuse să se afle cum decurgeau reprezentațiile, ducând la pierderea calității de „mister”, care, în acel moment, era foarte importantă pentru ceea ce făceam.

După ultima reprezentație *Home Alone*, a șaptea, am organizat o expoziție, *Singuri Acasă*, ce conținea aproximativ șaptezeci dintre obiectele aduse de audiență. Curator a fost artistul Mircea Nicolae, care fusese mai întâi spectator, apoi performer la *lorgean theatre*. Când obiectele au părăsit casa pentru a împodobi un brad artificial din galeria Laborator Propriu, cadouri

¹⁴ https://web.archive.org/web/20080704044202/http://place.unm.edu/relational_art.html